

Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization
timad
Cilt / Volume: 17 - Sayı / Issue: 33 - Yıl / Year: 2022
Şubat / February

ISSN: 1306-4223

**Bahri Memlûkların Siyasi Anlaşmalarında Ticaret ile İlgili
Olan Maddeler**

Articles Related to Trade in the Political Agreements of the Bahri Mamluk's

Abdullah Mesut AĞIR

Doç. Dr., Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Batman University Faculty of Science and Literature History
Department

abdullahmesut.agir@batman.edu.tr

orcid.org/0000-0001-7724-7026

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 20.12.2021

Cilt / Volume: 17, Sayı / Issue: 33, Sayfa / Pages: 119-145

Atıf / Cite as: Ağır, A. M. (2022). Bahri Memlûkların Siyasi Anlaşmalarında Ticaret ile İlgili Olan Maddeler [Articles Related to Trade in the Political Agreements of the Bahri Mamluk's], Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi-Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization, 17/33: 119-145.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Bahri Memlûkların Siyasi Anlaşmalarında Ticaret ile İlgili Olan Maddeler

Öz

Bu çalışmada Bahri Memlûkların tesis ettikleri siyasi anlaşmalarda ticaret ile ilgili olan maddeler ele alınmıştır. Haçlılar çağının devam ettiği süreçte, Memlûklar, selefleri Eyyubiler gibi Haçlılar ile olan siyasi mücadeleleri sürdürdüler. Taraflar arasında süre gelen savaşların yanı sıra siyasi ve iktisadi çıkarların devamını sağlamaya yönelik pek çok anlaşma da akdedilmiştir. Bu anlaşmalar genelinde dikkati çeken hususlardan birisi de ticaret ve tüccarları ilgilendiren pek çok maddeye yer verilmiş olmasıdır. Bu durum anlaşmaya taraf olanların, uluslararası ticaretin muntazaman devam etmesi hususuna verdikleri önemin görülmesi açısından önemlidir. Ülkelerin ihtiyacını duydukları ithal malların arzlarını temin etmelerinin yanı sıra tüccarlar, ticaretini yaptıkları mal ve emtia üzerinden ödedikleri gümrük vergileri münasebetiyle devletlerin kayda değer bir gelir kaynağını da teşkil ediyordu. Ortaçağ pek çok bakımdan olduğu kadar ticaret faaliyetleri münasebetiyle farklı ülkelere gitmek zorunda olan tüccarlar için de riskli bir dönemdi. Bilhassa iki devlet arasında sürebilecek herhangi bir savaş yahut siyasi gerilimden bölge halkları kadar ticaret ve tüccarlar da olumsuz yönde etkilenebiliyordu. Bu nedenle ticaret yolları ile tüccarların can ve mal güvenlikleri ve zarara uğrayan tüccarların mallarının devlet garantisi altında olması gibi bazı ticari hususlar siyasi anlaşmalarda yer eden birçok madde ile teminat altına alınmış ve bu suretle uluslararası ticaretin kesintisiz devamı hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Memlûklar, Ticaret, Templier Şövalyeleri, Akkâ.

Articles Related to Trade in the Political Agreements of the Bahri Mamluks

Abstract

In this study, the articles related to trade in the political treaties established by the Bahri Mamluks are discussed. During the period of the Crusaders, the Mamluks, like their predecessors Ayyubids, continued their political struggles with the Crusaders. In addition to the ongoing wars between the parties, many treaties have been concluded to ensure the continuation of political and economic interests. It is noteworthy that many articles concerning trade and merchants are included in these treaties. This situation is important in terms of showing the importance that the parties of the treaties attach to the regular continuation of international trade. In addition to supplying the imported goods that the countries needed, the merchants were a significant source of income for the states due to the customs taxes they paid on the goods and commodities they traded. The Middle Age was a risky period in many respects as well as for traders who had to go to different countries for their trading activities. In particular, any war or political tension between the two states could adversely affect trade and merchants as well as the peoples of the region. For this reason, some commercial issues such as the safety of the trade routes, the security of the

life and the property of the traders and the state guarantee of the goods of the traders who suffered losses were guaranteed by many articles in the political treaties and thus the uninterrupted continuation of international trade was aimed.

Keywords: The Mamlûks, trade, Templier Knights, Acre.

Giriş

Tarihin her döneminde devletlerin birbirleriyle geliştirdikleri iktisadi bağların temelini teşkil eden ticaret; mal, eşya ve emtianın mübadelesi yanında kültürlerarası etkileşimin de önemli bir aracını oluşturmuştur. Bu ekonomik faaliyetin aktörü durumunda olan tüccarlara gelince onlar; gümrük tarifelerine tabi tutulmaları münasebetiyle devletler için önemli bir gelir kaynağı olduğu kadar ülkelerin ihtiyacını duyduğu ithal malların arzını sağlayan mühim bir unsur da teşkil etmiştir. Mesela Timur'un Ankara savaşına müteakiben zaferini müjdelemek amacıyla Fransa Kralı VI. Charles ile İngiltere Kralı IV. Henry'ye Başpiskopos Johannes vasıtasıyla gönderdiği mektubunda tüccarlara karşılıklı imtiyazlar tanınan anlaşmalar yapılmasını teklif etmesi, ticaret faaliyetlerinde tüccarlara güçlük çıkarılmaması ve dünyanın tüccarlar sayesinde bayındır olduğunu belirtmesi Ortaçağ'da ticaret faaliyetlerinin önemsendiğine ilişkin kayda değer örneklerden yalnızca birisidir (Lockhart, 1986: 375; Aka, 2013: 134). Siyasal mücadele ve buna bağlı olarak gelişen risklerin hiç eksik olmadığı Ortaçağ dünyasındaki bu olumsuz durumdan devletler kadar beynelmilel ticaret aktivitelerini sürdüren tüccarlar da etkileniyordu. Ancak tüm siyasal gerginliklere rağmen devletlerin imza ettikleri anlaşmalarda ticaretin muntazaman devamını sağlamaya ve tüccarların güvenliklerini teminat altına almaya yönelik maddelere yer verilmesi tarafların iktisadi çıkarlarına uygun düşen zaruri bir politikaydı. Bazı Türk-İslâm devletlerinin siyasal mücadelelerinin iktisadi ve ticari gayelere matuf olması ise burada zikredilmesi gereken farklı bir husustur. Mesela; İlhanlıların 14. yüzyılda Suriye'ye hâkim olma ideali Mısırlılar için hayati önem arz eder. Çünkü tam bu dönemde İlhanlılar köle ticaretinin önünü kesmeyi ve Memlûk-Altın Orda ittifakını yok etmeyi amaçlayan bir siyaset gütmüşlerdir. İlhanlı-Memlûk rekabetinin arka planında bu hesaplar bulunuyordu.¹ Bu yönüyle Memlûkların İlhanlılar ile giriştikleri savaşlar, stratejik öneminin yanında devletin temelini teşkil eden sistemin devamını sağlamaya yönelik siyasal hamleler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte devletlerarası münasebetlerde ticaret ve ticari çıkarlar konusu, sadece rakip devletlerin savaşa girişmeleri ile sınırlı kalmamış,

¹ Memlûk-İlhanlı mücadeleleri için bk. Reşidüddin Fazlullah, *Camiü't-Tevârih*, çev. İsmail Aka-Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejani, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013, s. 277-283; Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004; Ahmet Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi: İlhanlılar&Memlûklar (1298-1304)*, İstanbul: Çamlıca Kitapevi, 2017.

bölgedeki diğer devletler ile ticari çıkar temelinde devletlerarasındaki ittifakların ve bloklaşmalarında da zemini oluşturmuştur (Kanat, 2001: 33).

13. yüzyılın ikinci yarısından 16. yüzyılın ilk çeyreğine kadar (1250-1517) Mısır ve Suriye’de hüküm sürmüş olan ve Doğu Akdeniz’de de etkin bir ağırlığı bulunan Memlûklar (Ağır, 2015: 17), iktidarlarının ilk dönemlerinde Türk-İslâm dünyasının gerek Moğol gerekse de Haçlılara karşı savunulmasında hayati roller üstlenmişlerdi. Memlûkların en dikkat çeken başarılarından birisi 1260 yılında ‘Ayn Câlût savaşında Moğolların mağlup edilmesi ve yaklaşık iki yüz yıl devam eden Ortadoğu’daki Haçlı varlığının 1291 yılında Akkâ’nın fethi ile sonlandırılmış olmasıdır. Akdeniz ticaretinin canlı olduğu Ortaçağ’da bu aktivitenin aktörü durumunda olan Güney Avrupa’nın iki önemli şehir devleti; Venedik ve Ceneviz bazı dönemlerde Papalık tarafından Mısır’a karşı uygulanan ambargolara rağmen, Memlûklar ile olan iktisadi rabitalarını koparmamaya gayret göstermişlerdi. Özellikle Hıristiyan âlemi için tam bir felaket olan Akkâ’nın düşüşü ve Frankların buradan sürülmesinden sonra, bölgedeki ticari imtiyazlarını kaybetmek istemeyen Venedikliler, İskenderiye’deki faaliyetlerini sürdürmek için Memlûklardan bazı ayrıcalıklar temin etmeyi başardılar. Ancak 1320 ve 1326 yıllarında uygulanan ambargo gereği bakır, kalay ve gümüşün İslâm ülkelerine ihracı yasaklanırken bu madenler Venedik’in en önemli dış satım emtiası arasındaydı. Avrupalı tüccarlara uygulanan kurallar o denli sıkıydı ki devrin Papası XXII. John’un ambargoyu delenlerin aforoz edileceklerine dair olan ilanı, tatbik edilen bu siyasetin ne kadar katı olduğunun görülmesi açısından mühimdir. Ambargoyu Venedik Dükü Giovanni Soranzo, Venedik’in ticaretten başka bir geliri olmadığını ima ederek protesto etmiş, sonrasındaki farklı baskılar neticesinde papalık, özel izin temin edenlere İslâm ülkelerinde ticaret edebileceklerine ilişkin ilan ettiği kararıyla bunu yumuşatmıştır (Howard, 2007: 75). Bu durum kıtalararası ticaret döngüsünde her iki dünyanın ihtiyaç duydukları mal ve emtianın mübadelesi ve temini noktasında birbirlerine muhtaç olduklarına ve Levant ticaretinin, Portekiz tehlikesinin belirmesine değin, vazgeçilmez önemine delalet eder (Ağır, 2015: 73). Siyasi tarihlerindeki hareketliliğe paralel olarak jeopolitik konumları ve özellikle baharat ticaretinde üstlendikleri hayati roller münasebetiyle Memlûkların uluslararası iktisadi ilişkileri de hayli yoğun geçmiştir. Elbette ki diğer devletler ile gelişen ticari ilişkilerin mahiyeti, seyri, dış ticaret hacmi, ihraç ve ithal mallarının çeşitliliği vb. pek çok husus siyasal gelişmelere bağlı olarak değişkenlik gösterirken aynı şekilde bu kıstaslar, Bahri (1250-1382) ve Burcî Memlûklar (Çerkezler) (1382-1517) şeklinde iki idari devreye ayrılan Memlûkların her iki döneminde de farklılık arz etmiştir. Bunda etkili olan siyasi, sosyal ve ekonomik pek çok etkenin dışında dönem sultanlarının takip ettikleri ticaret politikalarının da tesirleri vardır. Bilhassa Sultan Barsbay zamanında (1422-1438) devletin sıkı bir politikası olarak benimsenen ticarete tekellik siyaseti, ister istemez serbest piyasaya devletin müdahalesi anlamına gelirken bu durumdan iç pazarların kurumsallaşmış

taifesi olan Kârimî Tüccarları² kadar yabancı tüccarlar da olumsuz yönde etkilendiler, (Skaria, 1983: 15; Ağır, 2015: 112). Bahrî Memlûklar dönemi, Burciler devrine nazaran siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda çok daha parlak bir dönem olarak tezahür etse de özellikle ilk hanedan zamanında Moğol ve Haçlılar ile gerçekleşen yoğun mücadeleler, ikincisinde ise siyasi istikrarsızlığın yanında sıklıkla süre gelen kıtlık ve salgın gibi tabii afetler doğal olarak ticari siyasetin ve ticaretin seyrine de doğrudan tesir etmiştir. Uluslararası alanda süre gelen siyasi mücadeleleri bir kenara bırakacak olursak, özellikle Mısır ülkesinin konumundan dolayı sıklıkla kuraklık ve kıtlık olaylarıyla da mücadele etmek zorunda kalan Memlûklar, yaşanan bu zor zamanlarda dışarıdan buğday ithal etmek durumunda kaldılar. Mesela 1450 yılında süre gelen kıtlıkta devlete tabi olan Kıbrıs'ın ödemekle mükellef olduğu vergiden düşülmek suretiyle adadan buğday ithal edilmişti (Sabra, 2006: 119).

Memlûklar siyasi tarihleri boyunca Latin Haçlı Krallıkları, Moğollar, Kıbrıs Krallığı, Rodos Şövalyeleri, Katalanlar, Venedik, Ceneviz, Timur Devleti, Ermeniler, Beylikler Türkiye'si ve Osmanlılar ile gerek siyasi gerekse de diplomatik münasebetler tesis ettiler. Bu ikili ilişkilere konu olan anlaşmalardaki ticaret bahsiyle ilgili olan maddeler devletin uluslararası arenadaki ticaret politikası kadar taraflar arasındaki iktisadi ilişkilerin niteliğinin görülmesi bakımından da önem arz etmektedir. Doğu Akdeniz'in Frank tüccarları ile kaynadığı ve ticaret trafiğinin hız kesmeden devam ettiği bu süreç, devletin Levant ticaretinde üstlenmesi gereken rolleri de kendisi için biçmiş ve bu meyanda Memlûklar bilhassa baharat ticaretinde Avrupa'nın aracı devletleriyle çok ciddi münasebetler geliştirmişlerdi. Zaman zaman bu yoğun ticaret trafiği, yukarıda bahis konusu olan ambargolar, savaşlar, korsan saldırıları vb. gelişmeler ile kesintiye uğramış olsa da, bu durumdan olumsuz etkilenen devletler, öyle sanıyoruz ki, stratejik noktalardaki siyasi ve ticari çıkarlarını diplomasi masasından elde ettikleri avantajlar ile korumaya çalışmışlardır. Bu diplomatik girişimler ister dostlukları pekiştirmek amacıyla isterse de bir savaşı sonlandırmak adına olsun hemen bütün anlaşma metinlerinde ticari konular ve tüccar menfaatleri merkezi bir önem arz etmektedir.

1. Konunun Yerli Kaynakları

Haçlılar ve Moğollar ile yoğun mücadelelerin yaşandığı Baybars (1260-1277) ve Kalavun dönemleri (1279-1290) aynı zamanda diplomatik münasebetlerin hayli yoğun olduğu süreçlerdir. Bu bağlamda Memlûklar devrinin önemli ana kaynakları arasında bulunan ve inşa sanatının en güzel örneklerinden birisini

---

² Baharat ticareti başta olmak üzere ticarete konu olan pek çok eşyanın alım-satımında etkin olan Kârimîler hakkında detaylı bilgi için bk. Eliyahu Ashtor, "The Kârimî Merchants", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Cambridge University Press, No. 1/2 (Nisan 1956), s. 45-56; Sato Tsugitaka, "Slave Traders and Kârimî Merchants", *Mamluk Studies Review*, X-1, (2006), s.141-232.

teşkil eden Kalkaşendî'nin *Subhü'l-A'ş'a fî Smaati'l-İnşa* adlı eseri³ anlaşma metinleri, resmi evrak kopyaları ve yazışma numunelerini sunması bakımından çok mühim bir kaynaktır. Baybars ve Kalavun devrinde *sır kâtiblik* vazifesini üstlenmiş olan Muhyiddîn b. 'Abdü'z-Zâhir'in, Baybars'ın biyografisini ele aldığı *er-Ravdü'z-Zâhir fî Siretü'l-Melikü'z-Zâhir*⁴ ile Kalavun'un biyografisi olan *Teşrifü'l-Eyyâm ve'l-'Usûr fî Siretü'l-Melikü'l-Mansûr* adlı eserleri bu dönem siyasi olayları kadar ticaret tarihi bakımından da mühim siyasi ve ticari belgeleri ihtiva etmektedir. ⁵ Aynı şekilde Étienne Marc Quatremère'in Makrizî'nin eserinin Fransızca çevirisinde de Bahrî Memlûklar devrinde yapılmış anlaşma metinlerine yer verilmiştir.⁶ Bunların dışında Memlûklar devrinde yazılmış muhtelif vakayinamelerde siyasal gelişmelerin yanı sıra devletin geliştirmiş olduğu diplomatik ilişkilere ilişkin malumata ve anlaşma metinlerine rastlamak mümkündür.

2. Araştırmalar

Konuyla ilgili yapılmış olan en teferruatlı araştırma ise Peter Malcom Holt tarafından 1995 yılında neşredilen *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290): Treaties of Baybars and Qalawun with Christian Rulers* adlı çalışma olup eserde Baybars ve Kalavun zamanlarında Yakındoğu'daki Haçlı Devletleri, Şövalye Tarikatları, Bizans ve Avrupa'daki bazı devletler ile imza edilen anlaşmaların Arapça orijinal metinleri İngilizce tercümeleriyle verilmiştir.⁷ Bu alandaki diğer kayda değer çalışma Francesco Gabrieli'nin *Arab Historians of the Crusade* adlı eseri olup İtalyan şarkiyatçının bu eserinde, P. M. Holt'un eserinde olduğu gibi, Memlûk kroniklerinden temin edilmiş anlaşma maddeleri İngilizce tercümeleriyle verilmiştir.⁸ Yakın bir zamanda David Cook tarafından neşredilen *Chronicles of Qalâwûn and His Son al-Ashraf Khalîl* adlı çalışma bu dönem Memlûk kroniklerinden elde edilen anlaşma metinlerinin İngilizce tercümelerini ihtiva etmektedir.⁹ Bu yönüyle bu eserin de P. M. Holt ve F. Gabrieli'nin eserleriyle benzer yönleri vardır. W. Heyd'in Yakındoğu'nun ticaret tarihi ile ilgili neşredilmiş olan eseri, Sultan Kalavun devrinde Aragon ile yapılan bir

³ Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed Kalkaşendî, *Subhü'l-A'ş'a fî Smaati'l-İnşa*, XIV, Kahire: el-Matbaatü'l-Emiriye, 1919.

⁴ Muhyid-Dîn b. 'Abdü'z-Zâhir, *er-Ravdü'z-Zâhir fî Siretü'l-Melikü'z-Zâhir*, nşr. Abdülaziz el-Huvaytir, Riyad 1976.

⁵ Muhyid-Dîn b. 'Abdü'z-Zâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm ve'l-'Usûr fî Siretü'l-Melikü'l-Mansûr*, nşr. Murad Kâmil, Kahire 1961.

⁶ Par Takieddin Ahmed Makrizi, *Histoire des Sultans Mamlouks de l'Égypte*, trc. Étienne Marc Quatremère, Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, 1837.

⁷ P. M. Holt, *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290): Treaties of Baybars and Qalâwûn with Christian Rulers*, *Islamic History and Civilization*, v. 12, ed. Ulrich Haarmann, v. 12, New York and Köln: Brill Leiden, 1995.

⁸ Francesco Gabrieli, *Arab Historians of the Crusade*, trns. E. J. Costello, Routledge: Tylor&Francis, 2010.

⁹ David Cook, *Chronicles of Qalâwûn and his son al-Ashraf Khalîl*, New York: Routledge, 2020.

anlaşmaya ilişkin malumat ihtiva etmesi münasebetiyle ehemmiyetlidir.¹⁰ Bunlara ilaveten, Memlûk-İlhanlı siyasi ve diplomatik münasebetleri için Reuven Amitai-Preiss'in *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281* adlı eseri¹¹, Hannah Barker'in Karadeniz'deki köle ticaretini ele alan *That Most Precious Merchandise: The Mediterranean Trade in Black Sea Slaves, 1260-1500* adlı eseri¹², Memlûkların Hospitalier Şövalye tarikatı ile olan münasebetleri açısından Jonathan Riley Smith'in *The Knights Hospitaller in the Levant, c.1070-1309* adlı eseri, Bahrî Memlûkların Ermeniler ile olan siyasi ve diplomatik münasebetleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eden Angus Donald Steward'ın *The Armenian Kingdom and the Mamluks: War and Diplomacy During the Reigns of Het'um II (1289-1307)* adlı eseri¹³ konuyla ilgili kayda değer içeriklere sahip araştırmalardan yalnızca bazılarıdır.

3. İlhanlılara Karşı Memlûk-Bizans-Altın Orda İttifakı ve Akdedilen Anlaşmadaki Ticaret ile İlgili Maddeler (1266)

Evvelce de değindiğimiz gibi, Bahrî Memlûklar devri dış siyasetini meşgul eden en önemli gelişmelerden birisi gözünü Suriye hâkimiyetine dikmiş olan ve Mısır'ı ezeli düşmanları olarak gören İlhanlılar meselesiydi. 1260 yılında uğramış oldukları ağır hezimet, öyle sanıyoruz ki, İlhanlıları kılıçla başaramadıkları bu girişimden sonra, Memlûkları bitirmek adına daha stratejik bir politika izlemeye sevk etmiştir. Bu da temeli *memlûk sistemine*¹⁴ dayanan ve sistemin devamı için muntazaman köle satın almaya mecbur olan Mısır'ın bu ticaretinin önünü kesmekle mümkün olabilirdi. Dönem koşullarında Altın Orda devletinin hâkimiyeti altında bulunan Deşt-i Kıpçak bölgesi devletin köle temin ettiği en önemli coğrafyalardan birisini oluşturuyordu. Bu durum ortak düşman İlhanlılara karşı Memlûk-Altın Orda ittifakını gündeme getirmişti. İstanbul Boğazı taraflar arasındaki rabıtayı sağlayan yegâne geçiş noktasıyken (Kanat, 2001: 32-33), bu süreçte Bizans tahtında Michael VIII Paleologus (1259-1282) bulunuyordu. Ancak Sultan Baybars'ın iktidarının ilk yıllarında (1260-1277) Bizans-Memlûk ilişkilerinin soğuk geçmesi, Bizans'ı İlhanlılar ile ittifak kurmaya sevk etti. Bu ittifak girişimini siyasal bir evlilik bağı ile güçlendirmeyi amaçlayan Michael, gayrimeşru kızını Hülagu ile evlendirmek amacıyla İlhanlı ülkesine gönderdiyse de hanın ölümü üzerine bu evlilik onun oğlu ve halefi Abaka ile gerçekleşti. Bu ittifakın altında yatan temel neden ise, Aragon'un da içinde olduğu bir anti-Bizans ittifakının önüne geçmekti. Ancak Bizans-İlhanlı

¹⁰ Wilhelm Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, T.T.K. Yay., Ankara 2000.

¹¹ Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

¹² Hannah Barker, *That Most Precious Merchandise: The Mediterranean Trade in Black Sea Slaves, 1260-1500*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2019.

¹³ Angus Donald Steward, *The Armenian Kingdom and the Mamluks: War and Diplomacy During the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Leiden: Brill 2001.

¹⁴ Memlûklarda kölelik sistemi için bk. David Ayalon, "Memlûklarda Kölelik Sistemi", trc. Samira Kortantamer, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, 1989, s. 221-234.

ittifakının çok da başarılı olmadığını, Memlûk-Bizans ilişkilerinin normale dönmesinden anlıyoruz (Preiss,2004: 93). Michael Bizans'ın İstanbul'da yeniden tesis edilmesi hususunda desteklerini aradığı Ceneviz ve Pisa ile 1261 yılında imza ettiği Nymphaea Analaşması mucibince bu iki şehir devletine köle ticaretinin döndüğü Karadeniz rotaları ile İstanbul boğazı arasında serbest geçiş ayrıcalığı tanırken, rakiplerini destekledikleri gerekçesiyle Venedik'e böyle bir imtiyaz bir süre için verilmedi. 1263 yılında ise ilk Bizans-Memlûk anlaşması tesis edilmiş, böylece Memlûk-Altın Orda ittifakının bir parçası olarak Bizans iki Memlûk ticaret gemisinin İstanbul'dan geçmesine izin vermiştir. Devrin Bizans kaynaklarına göre bu iki ticaret gemisi Mısır için hayati ehemmiyeti haiz olan köleleri taşımaktaydı. Zamanla memlûk (köle) ticareti imparator tarafından bir problem olarak addedilse de bir gelenek halini alan bu ticaret yasaklanmadı. Baybars'tan sonra tahta geçen Kalavun'un iktidar devresinde ise, selevi devrinde yapılan bu anlaşmanın hükümleri Michael'in iktidarının son yılında tekrar revize edildi. Buna göre Altın Orda ve Suğdak'tan dönen köle tüccarları vergilerini ödedikleri ve Hristiyan kölelerin ticaretini yapmadıkları sürece Bizans topraklarından sorunsuz bir şekilde geçebileceklerdi (Barker, 2019: 160-161).

Bizans'ın kesintisiz bir şekilde devam eden köle ticaretinden duyduğu rahatsızlığa rağmen, dönem koşullarında yapılan bu anlaşma, aynı zamanda bir ittifak sözleşmesi niteliğinde olup, bu süreçteki siyasal konjonktür gerek Bizans gerekse de Memlûklar açısından bu birliğin devamını gerektiriyordu. Anlaşmanın revize edildiği 1281 yılı ise Memlûk-İlhanlı savaşlarının ikincisinin cereyan edeceği tarih olarak tezahür etmektedir.¹⁵

4. Baybars Devrinde Hospitalier (İsbitâriyye) Şövalye Tarikatı ile Yapılan İki Anlaşmada Geçen Ticaret ile İlgili Maddeler (1267-1271)

Baybars ve Kalavun dönemleri Memlûk-Haçlı münasebetlerinin en yoğun olduğu süreçlerdir. Özellikle Eyyubilerden iktidarı devraldıktan sonra Memlûklar da seleflerinin Haçlılara karşı tatbik ettikleri siyasetlerinden asla vazgeçemediler. Artık Avrupa Haçlı dünyasının ilgisi, Kudüs'ten ziyade Levant ticareti ve buna konu olan Doğu Akdeniz'in canlı liman kentleri üzerinde yoğunlaşmıştı. Mesela Beşinci Haçlı seferinde Haçlılarla anlaşma zemini arayan el-Melikü'l-Kâmil (1218-1238) Mısır'ı boşaltmaları karşılığında onlara Kudüs ve Filistin'i teklif etmiş, fakat bu durum, aslında seferlerin finansörleri olan İtalyanlar tarafından geri çevrilmişti (Demirkent, 1996: 540). Haçlılar çağında, bir de bunların arasında tarikat örgütlenmesi şeklinde ortaya çıkan ve gizemli faaliyetleriyle günümüzde halen daha haklarında çok şeyler yazılıp çizilen iki yapılanmadan da söz etmek gerekiyor: Hospitalier ve Templier (Tapınakçılar) Şövalye Tarikatları. Bu iki şövalye tarikatı sosyal ve ekonomik aktivitelerinin

¹⁵ Savaşın detayları için bk. Abdullah Mesut Ağır, "Sultan Kalavun Devri Memlûk-İlhanlı Münasebetleri II. Humus Savaşı H. 679/M. 1281", Akademik Bakış, S: 15, Ekim 2008, s. 1-10.

yanında Eyyubîler ve Memlûklar devrindeki Müslüman-Haçlı savaşlarının da bir unsurunu teşkil ettiler.¹⁶ Memlûkların ikinci müessisi sayılan ve belki de devletin en kudretli sultanı olan Baybars zamanında bilhassa Hospitalier Şövalye Tarikati ile girişilen ve 1267 ve 1271 yılında imza edilen anlaşmalar söz konusudur. 1263 yılında Baybars, Moğollar ile birleşme niyetinde olan Haçlı kuvvetlerine karşı saldırıya geçmişti. Haçlıların elinde olan Müslüman esirlerin teslim edilmesi talebinin karşılanmaması üzerine sultan, Kerek'i almış ve Aşağı Celile bölgesindeki Kutsal Bakire Kilisesini yıkmıştı. Onun ataklarına karşı Akkâ dayanırken, Tapınak ve Hospitalier Şövalyeleri de bu mücadelede Haçlılara destek oldular. Bu münasebetle Baybars, Hospitalier Şövalyelerinin Arsuf'taki kalelerini hedef aldı. Altı haftalık kuşatmadan sonra kaleyi savunan ve sayıları 270'i bulan şövalyelerin üçte biri hayatını kaybetti ve diğerleri de esir alındı. Safed Kalesinde bulunan Tapınak Şövalyelerinin kaderi de bundan farklı olmadı ve Temmuz 1263 yılında kalenin kuşatılmasından sonra ele geçirilen Tapınakçılardan pek çoğu idam edildi.¹⁷ Arsuf'un düşmesinden sonra ağır kayıplar veren Hospitalier Şövalyeleri 1267 yılında Baybars ile şartları kendi aleyhlerine hayli ağır olan bir anlaşma imzalamak zorunda kaldılar (Smith, 2012: 92). P. M. Holt'a göre Hospitalier'lerin barış arayışında Baybars'ın Safed'deki Templier Kalesini teslim alması etkili olmuştur. Safed'deki Muhammed b. el-Mukarrem tarafından kaleme alınan bu ateşkes metni (Holt, 1995: 32), "bu anlaşma Mısır ülkesinin sultanı ile bazı Şam beldelerinin hükümdarı arasında yapılmıştır" ibaresi ile başlar ve Baybars el-Bundukdârî'nin adının zikrinden sonra *el-İstibar bi-Hısnü'l-Ekrad ve Merkâb* şeklinde karşı tarafın adı metinde geçer. 10 yıl, 10 ay, 10 gün ve 10 saat için geçerli olacak olan bu anlaşma 4 Ramazan 665 (29 Mayıs 1267) tarihinde imzalanmıştır (Kalkaşendi, XIV, 1919: 31).¹⁸ Taraflar arasında bir ateşkes hükmünde olan, sınırların belirlendiği, belli başlı bölgelerin vergi gelirlerinin taksimatına ilişkin hükümler ile Türkmen, Arap, İsmailî mensupları ve vergiye tabi diğer kabilelerin durumlarına ilişkin maddelerin yer aldığı bu anlaşma metninin¹⁹ göze çarpan iki maddesi tüccarlar, seyyahlar ve yolcular ile ilgilidir. Bu maddelerden ilkinde göre anlaşma hükümlerinde geçen belirlenmiş yerlerden gerek Müslümanların

¹⁶ Bu iki şövalye tarikatının kuruluş ve gelişim süreçleri için bk. Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleken*, 245, (2002), s. 87-93.

¹⁷ John Carr, *The Knights Hospitaller: A Military History of the Knights of St John*, South Yorkshire: Casemate Publishers, 2016,

<https://books.google.com.tr/books?id=tH4TDgAAQBAJ&pg=PT118&dq=baybars+hospitalier&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKewjb2SS5rXxAhWRyqQKHUVMDosQ6AEwAHoECAoQAQ#v=onepage&q=baybars%20hospitalier&f=false>, Erişim tarihi, 26/06/2021.

¹⁸ Memlûkların Haçlılar ile tesis ettikleri anlaşmalarda 10 yıl, 10 ay, 10 gün, 10 saat kuralı hakkında detaylı bilgi için bk. Süleyman Özbek-Esra Çıplak, "Memlûklar ve Haçlılar Arasındaki Antlaşmalarda On Yıl Kuralı", *Kerkük Çok Uzak Değil Prof. Dr. Eşref Buharalıya Armağan*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 57-70.

¹⁹ Baybars Hospitalier Şövalyelerinin Hama'dan elde ettikleri 4000 dinar, Ebû Kubays'dan gelen 800 dinar ve İsmaililerden elde ettikleri 1200 dibarlık haraç vergilerinden vazgeçmeleri mukabilinde anlaşmanın yenilenmesine razı olmuştur, bk. Smith, *The Knights Hospitaller in the Levant*, s. 92.

gerekse de Frankların tarafından olan tüccar, yolcu ve seyyahlar beraberlerindeki şahıs, köle, hayvan ve her türlü eşyalarıyla birlikte rahatlıkla geçme özgürlüğüne sahip olacaktı. Sultan ve onun temsilcileri, İslâm topraklarındaki Hıristiyanları koruyacakları gibi Frank topraklarında bu durumda olan Müslümanlar da Hospitalier Şövalyelerinin koruması altında olacaktı. Diğer maddeye gelince; tüccar, yolcu ve seyyahlar gerek Müslüman gerekse de Hıristiyan olsun, seçtikleri rotaları takip etmekte özgür olup her iki tarafın sakinleri ve yolcuları maiyetlerindeki şahıs ve eşyalar ile güvende olacaktı (Kalkaşendi, XIV, 1919: 37; Holt, 1995: 40). Bu anlaşmanın geçerlilik süresi bunun taraflarından birisinin; Baybars ya da Şövalye reisinin ölmesi halinde dâhi, bir madde ile teminat altına alınmış ve imza edilen bu ateşkesin hükümlerinin ve süresinin lider değişikliği halinde bile devam etmesi karara bağlanmıştır (Kalkaşendi, XIV, 1919: 42; Holt, 1995: 41).

1271 yılında imza edilen anlaşmaya gelince bu; aynı yılın nisan ayında Baybars'ın Hısnü'l-Ekrâd'daki Hospitalier Şövalyelerine ait kaleyi ele geçirmesinden sonra gündeme gelmiş olup Kuzey Suriye'deki etkinlikleri azalmaya başlayan şövalyeler bu durum karşısında sultana barış teklifinde bulundular. 13 Nisan 1271 senesinde imza edilen bu anlaşmanın süresi de aynı şekilde 10 yıl, 10 ay, 10 gün ve 10 saat idi (Kalkaşendi, XIV, 1919: 42-43; Holt, 1995: 48). Taraflar arasındaki sınırların tespit edildiği bu anlaşmada tüccarları ve bunların tabi tutulacakları muamelata ilişkin önemli maddeler yer alır. Bunlardan birisi bir ticaret gemisinin batması neticesinde gemi sahibinin takip edeceği prosedür ile ilgiliydi. Buna göre; her iki taraftan bir tüccarın gemisi batar da ticaret eşyası limanın kıyısında görülecek olursa malların sahibi herhangi bir kovuşturmayla tabi tutulmaksızın malları karadan ve denizden çıkartabileceği bir yer araştırabilirdi ve bu tüccar gümrük tarifesine tabi idi. Bu malları satması ya da başka bir yere nakletmesi durumunda kendisi yine vergi ödemekle mükellef olup tabi tutulacağı miktar o esnada geçerli olan gümrük tarifesi meblağından hesaplanacaktı. Batan mallar arasında kumaş ve değişik türde eşyalar bulunması halinde, şayet gemi sahibi Müslüman ise, şövalye reisine ve hazine dairesine vergisini ödedikten sonra her iki taraftan hiçbir müdahaleye maruz kalmaksızın mallarını alabilecekti. Eğer batan gemideki ticaret eşyasının sahibi bilinmiyor ancak bunlar bir Müslüman'a ait idiyse, bu mallar olduğu gibi Memlûk hazinesince geri alınacaktı ve bu mallarda şövalye reisine ait bir hak bulunamazdı. Aynı durumda olup Hıristiyanlığın herhangi bir mezhebine mensup olan bir kişinin malları da gümrük tarifesi ödendikten sonra şövalyeler tarafından herhangi bir müdahaleye maruz kalmaksızın geri alınabilecekti. Müslüman ve Hıristiyan topraklarında ticaret eşyalarıyla birlikte seyahat eden tüccar ve yolcular, anlaşmada belirlenen limanlara her iki taraftan olan korumaların refakatinde her hangi bir ücrete tabi tutulmaksızın uğrayabileceklerdi. Sultanın ülkesinden Merkâb Kalesi ve limanlarına tüccarlar gelecek olursa, her iki taraf da bunların bölgeye giriş çıkışlarındaki rotaların güvenliğinden sorumlu, başlarında bir liderin olduğu korumalar tayin

edeceklerdi. Böylece bu tüccarlar beraberlerindeki ticaret malları ile birlikte tayin edilen korumaların himayesinde anlaşmada belirtilen Merkab toprakları ve limanlarına güven içinde ulaşabileceklerdi (Kalkaşendi, XIV, 1919: 47; Holt, 1995: 53).

Hospitalier Şövalyeleri ve Memlûklar arasında 1271 yılında imza edilen bu ateşkesin göze çarpan niteliklerinden birisi taraflar arasındaki ticari ilişkilerin muntazaman devam etmesi ve bu bağlamda tüccarların can ve mal güvenliklerinin teminat altına alınması amacına yönelik hükümlerin bu anlaşmayla tanzim edilmiş olmasıdır. Her iki anlaşma da taraflar arasındaki siyasi münasebetler kadar ticari ilişkilerin de yoğunluğuna delalet etmesi bakımından ayrıca ehemmiyetlidir. Bu siyasi anlaşmalar bir süre için aradaki gerginlikleri durdurmuş olsa da Baybars'tan sonra iktidara gelecek olan Kalavun döneminde Hospitalier Şövalyeleri ile olan ilişkiler tekrar gerilmiştir.

5. Kalavun Devrinde Templier (Dâviyye) Şövalyeleriyle Yapılan Anlaşma ve Bunda Geçen Ticaret İle İlgili Maddeler (1282)

Bahrî Memlûkların Baybars'tan sonra en kudretli ikinci hükümdarı olan Kalavun Kıpçak Türklerinden idi ve 1279-1290 yılları arasında Memlûk tahtında bulundu. Onun iktidar devresi selefi Baybars'ın Haçlılar ve Moğollara karşı uyguladığı siyasetin aynen devam ettirildiği bir dönemdir. Kalavun zamanında da Haçlılar ile olan mücadeleler sürmüştü ve Moğollara II. Humus Savaşında bir kez daha darbe indirilmiştir, (1281).²⁰ Baybars zamanında tesis edilen barış anlaşmalarına rağmen Hospitalier'lerin İlhanlılar ile işbirliği yapmaları neticesinde 1285 yılında bunlara ait olan ve yukarıdaki anlaşmada sıklıkla geçen Merkab Kalesi fethedildi (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 77-81). Haçlılara karşı girişilen diğer mücadelelerde ise Lazikiye ve Trablus ele geçirildi (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 151-153; Yiğit, 2001: 227). Siyasi mücadeleler kadar bu dönem, Hıristiyanlar ile geliştirilen diplomatik ilişkilerin hayli yoğun olduğu bir süreç olması itibarıyla da önemlidir. Kalavun'un iktidar süresince, Trablus Kontluğu (1281), Templier'ler (1282), Latin Krallığı (1283), Küçük Ermenistan (1285), Sur (1285), Bizans (1281), Aragon (1290) ve Cenevizliler (1290) ile anlaşmalar tesis edilmiştir (Holt, 1995: 66-151).

Templier Şövalyeleri ile akdedilen anlaşmaya gelince bu; Memlûk Sultanı Kalavun ile Şövalye Reisi Beaujeulu William arasında imza edilirken, anlaşma metninde sultanın gözde oğlu el-Melik es-Sâlih Ali'nin adı da zikredilmiştir.²¹ Templier'lerin kalesi durumundaki Tartus ile sınırlı olup 10 yıl ve 10 ay için geçerli olan bu anlaşma, Baybars zamanında 1271 yılında imzalanan anlaşmanın yenilenmiş şekliydi ve bunun bir maddesi tüccarlar ile ilgiliydi (İbn 'Abdü'z-

²⁰ Kalavun dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muhyîd-Dîn b. 'Abdü'z-Zâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm ve'l-'Usûr fî Siretü'l-Melikü'l-Mansûr*, nşr. Murad Kâmil, Kahire 1961.

²¹ El-Melik es-Sâlih Alaaddünya ve Din Ali adındaki Kalavun'un bu oğlu için anlaşmada sultan unvanının kullanılması dikkat çekicidir, bk. İbn 'Abdü'z-Zâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, s. 20.

Zâhir , 1961: 20). Buna göre, sultanın ülkesinden olan veya onun ülkesine gitmekte olan bir gemi, Tartus limanında yahut şehrin kıyısında batır ya da karaya oturacak olursa, gemi dâhilindeki herkes ile birlikte bunlara ait olan köleler, ticaret malları ve eşyalar güvende olacaktı. Batmış ya da zarar görmüş geminin sahibi belli ise bu, içindeki mallarla birlikte kendisine iade edilecekti. Eğer gemi sahibi kayıpsa ya da ölmüş ise, onun malları şehirdeki sultanın temsilcisine teslim edilecekti. Anlaşmanın bu maddesi sultanın ülkesinde batan Tartus gemileri için de geçerli olacaktı (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 22; Holt, 1995: 68).

6. Kalavun Devrinde Latin Haçlı Krallığı ile Yapılan Anlaşma ve Bunda Geçen Ticarî Hususlara İlişkin Maddeler (1283)

Baybars'ın Franklar ile 1272 yılında yapmış olduğu 10 yıllık anlaşmanın geçerlilik süresinin dolmasının ardından Kalavun'un iktidar devresinde Akkâlilar bu anlaşmayı yenilemek istediler (Gabrieli, 2010: 193). Sultanın ümerası ile birlikte gerçekleştirmiş olduğu görüşmede ise devletin Akkâ ile olan ticari çıkarları münasebetiyle barış ortamının sağlanmasının avantajlı olacağı yönünde karar alındı. Bu münasebetle, Baybars devrinde imzalanan anlaşma model alınmak suretiyle bunun yenilenmesine karar verildi. Akkâliların onayının alınması için de diplomatik işlerde tecrübeli olan ve daha önce bu görevde bulunan Ayaz el-Mukri adındaki emir şehre gönderildi (Holt, 1995: 20). Kalavun görüşmeler için Akkâlilardan yalnızca deniz yoluyla gelmelerini, kara yolunu kullanmamalarını istedi (Makrizi, II, 1837: 179; İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 34). 1283 yılının Mayıs ayında Akkâ'dan delegeler Memlûk ülkesine ulaştılar ve bu suretle taraflar arasında anlaşma imzalandı. Kalavun içlerinde Brethren Tapınak Şövalyelerinden iki, Hospitaliler'lerden iki, kraliyet şövalyelerinden iki temsilcinin bulunduğu Frank elçilerinin önünde anlaşmaya yemin etti. Anlaşmanın Kalavun ve oğlu el-Melikü's-Sâlih Ali ile Akkâ, Sayda, Atlit komünleri Seneschal Odo (Akkâ Bailisi), Büyük Üstâd Beaujeulu William, Tapınak Şövalyelerinin Büyük Üstâdı, Büyük Üstâd Nicholas Lorgne, Hospitalier'lerin Büyük Üstâdı, Teutonic Şövalyelerinin Büyük Üstâdı'nın temsilcisi arasında imza edildiği ayrıca deklare edilmiştir, (3 Haziran 1283) (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 34-35; Gabrieli, 2010: 194; Cook, 2000: 73). Sınırların yeniden teyit edildiği ve metinde geçen Memlûklara ait olan bölgelerle Akkâ başta olmak üzere Frankların ellerinde olan kıyı şeridi ve diğer bölgelerin güvenlikte olacaklarına dair karşılıklı taahhütleri ihtiva eden bu anlaşmada (Gabrieli, 2010: 194) ticaret ve tüccarları ilgilendiren önemli maddeler de yer almaktadır. Bunlardan birisi tüm Müslüman topraklarından karada ve denizde, ovada ve dağda, gece ve gündüz gelip geçen her milliyetten ve dinden olan kimseler, yolcular ve tüm tüccarlar, beraberlerindeki kadınları, çocukları, eşyaları, hizmetkârları, hayvanları ve kendilerine ait olan her türden mallarıyla birlikte güven içinde seyahatlerini gerçekleştireceklerdi. Buna mukabil Kalavun ve oğlu el-Melikü's-Sâlih'in ülkesindeki kaleleri, limanları, köyleri ve ordularıyla bunların tebaası olan Türkmen, Arap, Kürt ve her ırktan kendisine

tabi olanlar zarar, ziyan, baskın, saldırı ve her türlü tecavülden emin olacaklardı. Aynı emniyet Akkâ'ya da verilmiştir (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 39-40; Holt, 1995: 77-78; Gabrieli, 2010: 195). Anlaşmanın ticaret ile ilgili olan diğer bir maddesi alım satımı yasak olan eşyalarla ilgiliydi. Buna göre, ister Müslüman ister farklı din ya da milletten olsun, sultan ve oğlunun ülkesinden olan bir tüccarın ateşkesin kapsadığı Akkâ ve bunun sahil kesimlerinde silah ve diğer yasaklı eşyaları taşıdığı tespit edilirse, bu mallar onu satın aldığı ilk kişiye teslim edilecek ve parası da tüccara iade edilecekti. Bu suretle tüccar; mallarına el konulmadan ve şahsıyla eşyalarına herhangi bir zarar gelmeden geri gönderilecekti. Aynı şekilde, Franklardan, dini ve milliyeti ne olursa olsun, bir tüccar beraberinde silah ve diğer yasaklı mallar olduğu halde barışın kapsadığı Akkâ ve şehrin sahil şeridinden hareketle Müslüman topraklarına giderse, bu mallar da satın aldığı ilk sahibine teslim edilecek, bunun ücreti de kendisine iade edilecekti. Frank tüccarı da şahsına ya da eşyalarına herhangi bir zarar gelmeden geri gönderilecekti (Kalkaşendi, XIV, 1919: 57; Holt 1995: 82).

Daha önceki anlaşmalarda yer eden batan gemideki malların durumuna ilişkin maddeler de bu anlaşmada değerlendirilmiştir. Buna göre hangi millet ya da inançtan olursa olsun, sultan ve oğlunun tüccarlarına ait bir gemi Akkâ limanında hasara uğrayacak olursa, ateşkes hükümlerine girmesi münasebetiyle, gemideki herkes ve bunların eşyaları, hizmetkârları ve ticaret malları güvende olacaktı. Hasara uğrayan geminin sahibi bulunursa, gemileriyle birlikte içindeki malları kendisine teslim edilecekti. Eğer geminin sahibi ölmüşse ya da kayıpsa, batan geminin malları Akkâ'da bulunan sultanın temsilcisine verilecekti. Aynı şekilde, Franklara ait gemiler, anlaşma kapsamına giren kıyı bölgelerinde benzer bir durumla karşılaşacak olursa aynı prosedür sultan ve oğlunun ülkesinde de tatbik edilecekti. Batan geminin mallarının sahibinin ölmüş ya da kayıp olması durumunda bunlar, Akkâ Baillisi ya da Şövalye Üstâdına teslim edilene değin sultanın ülkesinde muhafaza edilecekti. Anlaşma hükümlerine giren bölgede bu durumla karşılaşan tüccarların hasara uğrayan gemilerinin bakım ve onarımları ile bunların ihtiyacını duyduğu her şey her iki tarafça tazmin edilecekti (Kalkaşendi, XIV, 1919: 58-59; İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 41-42; Holt, 1995: 83-84). Hangi dinden ya da milliyetten olursa olsun, sultan ve oğlunun ülkesinden gelmekte olan bir tüccar anlaşma kapsamına giren Akkâ, Sayda, Atlit ve diğer kıyı kentlerinde ölecek olursa, onun malları (Memlûk) temsilcilerine iade edilene değin muhafaza edilecekti. Aynı şekilde, milliyeti ve dini ne olursa olsun, Akkâ, Sayda, Atlit ve diğer kıyı kentlerinden gelmekte olan bir tüccar anlaşma kapsamındaki Müslüman topraklarında ölecek olursa onun malları da Akkâ Bailli'si ya da Şövalye Üstâdlarının temsilcilerine teslim edilene değin korunacaktı (Kalkaşendi, XIV, 1919: 59; Holt, 1995: 84; Gabrieli, 2010: 196).

7. Kalavun Devrinde Küçük Ermenistan ile Yapılan Anlaşmadaki Ticaret ile İlgili Maddeler (1285)

Eyyübilerden iktidarı devraldıkları 13. yüzyılın ikinci yarısı, süreç olarak Memlûklar açısından siyasal konjonktürün çok da parlak olmadığı bir dönemdi. Çünkü devletin iktidarının ilk devrelerinde karşılaşılabilecek sorunlardan birisi batıya doğru yayılım gösteren ve Suriye’de hâkimiyetlerini tesis etmek isteyen İlhanlılar idi. Yakın Doğu’daki Latin Haçlı krallıkları ile girişilen siyasal mücadeleler bazı dönemlerdeki diplomatik girişimler ile bir süre için durmuş olsa da özellikle Bahrî Memlûkların ilk dönemlerinde Moğollar ile birlikte Latin Krallıkları ve Ermeniler Müslüman komşularına karşı ittifak halindeydiler (Holt, 1995: 92). Bilhassa Köseadağ savaşından sonra Karakurum’a gidecek olan I. Hetum (1226-1269) istediğini almış bir şekilde ülkesine döndü. Ermenilerin Moğollar ile gerçekleştirdiği ittifak, onların Anadolu’da Selçuklular ve Karamanoğullarına karşı başarıya ulaşmalarını sağlarken aynı zamanda Ermeniler sınırlarını doğuda Fırat’a kadar genişlettiler. Moğolların Halep ve Dimaşk’ı istilalarında etkin rol oynamaları ise, Memlûk-Ermeni ilişkilerinin gerilmesinde etkili oldu (Steward, 2001: 35). Baybars zamanında Kilikya’ya iki sefer düzenlendi. 1266 yılındaki seferde Ermenilerin başkenti Sis yağmalanırken, tahtın varisi olup Kalavun devrinde Memlûklar ile anlaşma tesis edecek olan Hetum’un oğlu Leon esir edildi. 1268 yılında imzalanan ateşkes ile Leon serbest bırakıldı ve bundan bir yıl sonra babasının tahttan feragatinin ardından kendisi kral oldu (1269). Baybars’ın Ermenistan’a gerçekleştirdiği 1275 yılındaki ikinci seferde Sis yeniden yağmalandı. Kalavun’un iktidar devresinde Moğol-Memlûk gerginlikleri devam ederken, Ermenilerin de Memlûklara karşı olan siyasetinde bir değişiklik olmadı ve onlar Moğolları desteklemeyi sürdürdüler. Ancak Kalavun’un 1281 yılında İlhanlılara karşı kazandığı II. Humus zaferi bunların müttefikleri olan Ermeniler için bir kez daha hayal kırıklığı oldu. Memlûkların bu zaferi, Ermenilerin kendileriyle anlaşma zemini aramasında etkili olmuştur (Holt, 1995: 92-93). Konuyla ilgili olarak İbn ‘Abdü’z-Zâhir, Kalavun’un Merkâb seferi esnasındayken, Dâviye komutanlarından birisinin Ermen beldesinden Sis kralının mektubuyla birlikte geldiğini ve bu mektubunda kralın sultandan özür dileyip ondan af talebinde bulunduğunu nakleder. Sultanın buna ilk tepkisi çok sert olmuş, elçiler huzurda ilk görüldüklerinde tutuklanmışlar, gözetim altına alınmışlar ve bir süre kendilerine cevap verilmemiştir (İbn ‘Abdü’z-Zâhir, 1961: 92). Bu da Memlûkların Ermenilere olan tepkisinin bir tezahürüydü. Sonrasında taraflar arasında 1285 yılında 10 yıl ve 10 saat olarak tanzim edilmiş bir anlaşma imzalanmıştır. Leon III’ün yemini ile başlayan bu anlaşma ile kral Memlûklara tabi olup sadık kalacağına, belirlenen bölge, belde ve şehirlerde tüm sınır güvenliklerinin sağlanacağına dair taahhütte bulunmuştur (İbn ‘Abdü’z-Zâhir, 1961: 93).

Memlûklar ile Küçük Ermenistan arasında imzalanan bu anlaşmada ticaret ve tüccarları ilgilendiren birçok madde de yer almaktadır. Bunlardan birisi her iki taraftan olan tüccarların ticaret seyahatlerindeki güvenlikleriyle ilgili olan

maddeydi. Buna göre mal ve eşyalarıyla seyahat eden her iki tarafın tüccarları sınırlarda korumaya tabi tutulacak, onların geçişlerine engel olunmayacak ve zarar görmeleri engellenecekti (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 98; Holt, 1995: 99). Kral, cemiyeti ya da milliyeti ne olursa olsun, gözetimi altında bulunan tüm Müslüman tüccarları onlara ait olan ticaret malları, köleleri, kadın köleleri, at ve katırları ile birlikte serbest bırakacağı gibi, yine kralın kalelerinde ya da milliyetleri ne olursa olsun hâkimiyeti altında bulunan topraklardaki kalelerde hapis olan Müslüman tüccarlar da gözetim altına alınmaksızın el-Ebvâbü'l-Aliye'ye gönderilecekti. Bir tüccar, Kral Leon'un gözetimi altındayken, ölecek olursa, herhangi bir şey gizlenmeksizin bu tüccarın malları, köleleri, kadın köleleri Memlûklara teslim edilecekti. Bu ölen tüccarın mallarından ve kölelerinden eksik olanlar var ise, bunların değerleri kral tarafından hesaplanıp Memlûk sultanına gönderilecekti. Buna mukabil Kalavun da Leon'un Mısır ve Suriye'de gözetim altında tutulan elçilerini, bunların hizmetkârlarını ve aynı zamanda malları ile birlikte Ermeni tüccarlarını serbest bırakmayı taahhüt etmiştir. Bunlara ilaveten her iki taraftan da tüccarlara karşı yeni bir dayatma ya da baskılayıcı bir politika uygulanmayacak, koruma vergileri artırılmayacak ve tüccarlar adil ve hakkaniyetli bir prosedüre tabi olacaklardı. Ayrıca Anadolu'dan, doğudan ve batıdan, Irak'tan, Bağdat'tan, İran ve diğer tüm ülkelerden Ermeni topraklarına giren tüccar, sivil, mülteci ve diğer unsurlar, sultanın ülkesine serbestçe gidebileceklerdi. Eğer bir Müslüman tüccar Kral Leon'un ülkesinde ölecek olursa, onun taşınır malları muhafaza edilip sultanın naibine teslim edilecekti. Aynı uygulama sultanın ülkesinde ölen bir Ermeni tüccar için de geçerli olacaktı. Şayet her iki taraftan da bir (tüccarın) gemisi batacak olursa, batan geminin malları, ölen tüccarın temsilcine teslim edilene kadar muhafaza edilecekti. Bu tüccar, sultanın tebaasından ya da onun hizmetkârlarından biriye mallar onun naiplerinden birisine teslim edilecekti. Eğer ölen tüccar Kral Leon'un tebaasından ise, adil ve hakkaniyetli bir şekilde mallar kralın temsilcilerinden birisine teslim edilecekti. Son olarak Kral Leon, tüccar olsun ya da olmasın, sultanın ülkesine ticaret amacıyla köle, kadın köle, at, katır ve her çeşit eşyayı getiren kişilere engel olmayacağı gibi, ne bunları gözetim altına alacak ne de bunların başkaları tarafından gözetim altına alınmasına izin verecekti. Bu yolla kral, milliyetleri ne olursa olsun her ırktan kölelerin ve kadın kölelerin, atların, katırların ve diğer malların ticaretinin önünü açmakla mükellefti (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 99-100; Holt, 1995: 100-102, Cook, 2000: 119).

8. Kalavun Devrinde Bizans ile Yapılan Anlaşmadaki Ticaret ile İlgili Olan Maddeler (1281)

Selefi Baybars zamanında yapılan anlaşmaya ilave olarak, devletin köle ticaretinin ehemmiyetine istinaden Sultan Kalavun zamanında da Bizans ile olan diplomatik ilişkiler sürdürülmüş olup bu esnada imparatorluk tahtında yine Michael VIII Paleologus bulunmaktaydı. Anlaşma metinleri İbn 'Abdü'z-Zâhir'in ve Kalkaşendî'nin eserlerinde mevcut olup (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961:

204-209; Kalkaşendi, XIV, 1919: 72-78) bunların Arapçadan İngilizceye olan tercümeleri yine P. M. Holt'un eserinde verilmiştir (Holt, 1995: 122-128). Taraflar arasında 1281 yılında akdedilen ve İmparator ile Memlûk sultanın yeminlerinin yer ettiği iki kısımdan müteşekkil bu anlaşmada ticaret ve tüccarları ilgilendiren önemli maddeler yer almaktadır. İmparatorun yemin ettiği nüshada tüccarları ilgilendiren maddelerden birisi her iki taraftan gelip giden tüccarların durumları ve tabi tutulacakları muamelata ilişkindi. Buna göre sultanın ülkesinden Bizans ülkesine gelen tüccarlar hiçbir adaletsizlik ya da baskıya maruz kalmayacak, yasal olarak ticaret girişimlerini gerçekleştirmelerine izin verilecekti. Bizans ülkesinden sultanın ülkesine gitmek niyetinde olan tüccarlar da belirlenmiş olan gümrük tarifelerini ödeyecekleri gibi, sultanın ülkesinden Bizans ülkesine gelen tüccarlar da aynı muamelata tabi olacaklardı. Anlaşmanın ticaret ile ilgili olan diğer bir maddesi Suğdak'tan gelip giden tüccarlar ile ilgiliydi. Buna göre Suğdak'tan gelip Mısır'a gitmek niyetinde olan tüccarlar, gümrük vergilerini ödedikleri sürece, hiçbir engelle karşılaşmaksızın geçişlerine izin verilecekti. Aynı şekilde, sultanın ülkesinden Suğdak'a gitmek niyetinde olan tüccarlar da geçiş ücretlerini ödemeleri durumunda bir engelle karşılaşmadan imparatorluk topraklarından serbestçe geçebileceklerdi. Yine sultanın ülkesinden gelen ya da Suğdak'tan dönen bu tüccarların beraberlerinde getirdikleri köleler Hristiyan inancına müntesip olmadıkları sürece onların hiçbir engelle karşılaşmadan geçişlerine izin verilecekti. Sultanın ülkesinde Hristiyan köleler, Rumlar ya da farklı milletten olan Hristiyanlar mevcut olup da bunlardan bir grup özgür bırakılırsa, sultan tarafından kendilerine tevdi edilmiş olan özgürlük belgelerine sahip bulunanların serbestçe geçişlerine izin verilecekti. İlaveten sultanın ülkesindeki bir kimse bu durumda olan Hristiyan bir köleyi imparatorluk elçilerinden ya da tüccarlarından birisine satmayı arzularsa, bu ticaretin önüne geçilmeyecek ve onlar hiçbir engelle karşılaşmaksızın imparatorun ülkesine gidebileceklerdi. İmparatorun yemin ettiği diğer bir madde taraflar arasında taşınan ticaret mallarına ilişkin bir hüküm ile ilgiliydi. Buna göre; sultan, imparatorun ülkesine gönderdiği ticaret malları için ödemekle mükellef olduğu harçlardan muaf olmak istiyorsa, aynı ayrıcalık sultanın ülkesine gönderilen imparatorluk malları için de geçerli olacak ve Bizanslı tüccarlar da bu mallar için ödemeleri gereken vergiden muaf tutulacaklardı. Eğer sultan, ülkesine gelen mallar için gümrük vergisi ödenmesini istiyorsa, aynı şekilde sultanın ülkesinden Bizans ülkesine gelen tüccarlar da bu mallar için vergi ödemekle mükellef olacaklardı. İmparatorun Mısır'dan diğer bir talebi ise, ülkesinden sultanın ülkesine iyi cins atlar almak amacıyla gelen tüccarlara gereken izni vermesi yönündeydi. Buna mukabil imparator da sultanın ülkesinden Bizans ülkesine gelen Müslüman tüccarları tercih ettikleri herhangi bir malın ticaretinde özgür bırakacaktı (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 205-206; Kalkaşendi, XIV, 1919: 73-74; Holt, 1995: 123-124). İmparatorun anlaşmaya yemin ettiği maddelerden birisi de ticareti kesintiye uğratan korsanların durumlarına ilişkin olan hükümdü. İmparator bu olumsuz durumun her iki taraftan da kaynaklanabileceğini belirtmiş ve bu durumdan zarar gören tüccarlara karşı her

iki tarafın da zararlarının tazmini noktasında aynı tavrı sergilemesi hususunu vurgulamıştır (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 207; Kalkaşendi, XIV, 1919: 74-75; Holt, 1995: 124-125).

Sultan Kalavun ve oğullarının yemin ettikleri nüshada ise ticaret ve tüccarlar ile ilgili olan maddeler sarıh bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre Bizans İmparatoru Michael, Suğdak ya da başka yerlerden beraberlerindeki erkek ya da kadın köleler (memlûk) ile gelmekte olan tüccarların geçişlerini sağlayacağı gibi bunların imparatorluk dâhilindeki topraklardan Mısır'a geçişlerinde herhangi bir engel ile karşılaşmayacaklarını da taahhüt etmiştir. (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 208-209; Kalkaşendi, XIV, 1919: 77-78; Holt, 1995: 127). Bu anlaşmanın, Memlûklar açısından en hayati ibaresiyse öyle sanıyoruz ki, köle temininin kesintisiz bir şekilde sürdürülebilirliği açısından bu maddedir. Diğer bir madde ise Müslüman tüccarların korsan saldırısına maruz kalması durumunda Bizans'ın takip edeceği muamelata ilişkindi. Buna göre korsanlar Müslüman tüccarlara saldırı girişiminde bulunmaya cüret edecek olurlarsa, bunlar Bizans İmparatorunun tebaasıymış gibi kabul edilecek, bunların gasp ettikleri mallar kendilerinden istenecektir. İmparatorun krallığındaki hiçbir vali, Michale'in yapmış olduğu yemin gereğince, bunların gasp oldukları ve malları zorla zapt ettikleri kesinleşmedikçe, bu işe müdahil olmayacaklardı (Holt, 1995: 127).

9. Kalavun Devrinde Sur ile Yapılan Anlaşmadaki Ticaret ile İlgili Olan Maddeler (1285)

Kudüs Krallığı'nın bir parçası olan Sur'un bu süreçte başında Lady Margaret bulunmakta olup, o, Kral Henry'nin kız kardeşi İsabel ile Antakya-Trablus Kontu V. Bohemund'un kardeşi Henry'nin evliliklerinden dünyaya gelmiş kızlarıydı. 1269 yılında Margaret Philip of Montfort'un en büyük oğlu John ile evlendi. John, babasının ölümünden sonra Sur hâkimi olarak şehrin idaresini ele geçirmişti. Kendisinin de 1283 yılında ölümünden sonra idare dul eşi Margaret'in eline geçmiş oldu. İktidarı devralmasından yaklaşık 2 yıl sonra da kontes Memlûk Sultanı Kalavun ile bir anlaşma tesis etti. Bu anlaşmanın maddeleri de gerek İbn 'Abdü'z-Zâhir'in eseri *Teşrif'te* gerekse de Makrîzî'nin Quatremère çevirisinde verilmekte olup metnin İngilizce tercümesi de yine P. M. Holt'un eserinde verilmiştir (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 103-110; Makrîzî, II, 1837: 172). Metnin başlangıç ibaresinde bu anlaşmanın el-Melikü'l-Mansûr Kalavun ile diğer iki oğlu el-Melikü's-Sâlih ve Eşref Selahaddin Halil ve Sur Melikesi arasında yapıldığı belirtilmiş, bu suretle Kalavun'un kendisinden sonra tahta geçecek olan oğlu Halil'in adı da metinde zikredilmiştir (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 103-104). Taraflar arasında akdedilen bu anlaşma da ticaret ve tüccarları ilgilendiren önemli maddeleri ihtiva etmektedir. Bunlardan birisi anlaşma süresince Sur hâkimi Margaret'in ülkesindeki askerleri, şövalyeleri, piyadeleri, köleleri, çocukları, sivil halk ile beraber tüccarları güven içerisinde ülkelerinde yaşamlarını sürdürmeye devam edebileceklerdi. Aynı zamanda her iki taraftan olan tüccarlar yolcular ve seyyahlar beraberlerindeki mal ve

köleleriyle birlikte güven içinde birbirlerinin ülkesine girip çıkabileceklerdi. Bunlar ekstra vergi ödemelerine tabi tutulmayacak ancak yasaklı ticaret malları için yeni koşullar öne sürülebilecekti. Her iki taraftan olan gemiler deniz üzerindeki seyirlerinde güven içinde olacakları gibi, demirledikleri limanlarda, buraya giriş ve çıkışlarında da emniyet içerisinde olacaklardı. Sahibi Müslüman olan bir geminin batması (ya da zarar görmesi) durumunda, gemi sahibi bulunursa bunun enkazı kendisine, bulunmaz ise sultanın temsilcisine teslim edilecekti. Aynı prosedür Hristiyanlar için de tatbik edilecekti (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 107-108; Holt, 1995: 114). Bu anlaşmanın tüccarları ilgilendiren önemli maddelerinden birisi de, anlaşma süresi sona erdiğinde ya da anlaşma feshedildiğinde tüccarlara, yolculara ve seyyahlara, malları ile birlikte güven içerisinde vatanlarına dönebilmeleri için kırk günlük ek süre verilmesidir (İbn 'Abdü'z-Zâhir , 1961: 109; Holt, 1995: 116). Bu da her iki taraf açısından ticaret ve tüccarların önemsendiğine delil teşkil eden madde olması münasebetiyle ehemmiyetlidir.

Sonuç

Siyasi tarihi hayli hareketli geçen Memlûk Türk Devletinin dış siyaset arenasındaki devletler ile olan diplomatik ilişkileri de oldukça yoğundu. Bu münasebetle devletin en parlak dönemi kabul edilen Bahrîler zamanında Memlûkların diğer devletler ve Haçlı Krallıkları ile tesis etmiş oldukları pek çok anlaşmaya tesadüf olunmaktadır. Memlûk kroniklerinin bazılarında tam metinleri verilen bu anlaşma metinleri dikkatli bir şekilde tetkik edildiği zaman, bunların çoğunda Memlûklara rakip durumda olup bunlara karşı girdikleri siyasal mücadelelerin ekserisinde başarısız olan devletlerin ya mevcut durumlarını korumak ya da zaman kazanmak adına bu anlaşmaları tesis ettikleri nazarı dikkatten kaçmaz. Anlaşma metinlerinde gözlenen kayda değer hususlardan bir diğeri de ticaret ve tüccarları ilgilendiren pek çok önemli maddenin siyasal anlaşmaların önemli bir parçasını teşkil etmesidir. Bu durum taraflar arasında seyreden ticari faaliyetlerin muntazaman devamının sağlanması konusunun ehemmiyetine delalet ederken, anlaşma metinlerinde tanzim edilen pek çok madde ile her iki taraftan olacak şekilde tüccarların can ve mal güvenlikleri de teminat altına alınmıştır. Memlûkların tesis ettikleri bazı diplomatik ilişkilerin, iktisadi hedefleri amaçlayan stratejik amaca matuf olduğunun da burada belirtilmesi gerekir. Bu diplomatik ilişkilerin en göze çarpan niteliklerinden birisi de devletin kendisine rakip durumda olan diğer devletlere karşı kazanmış olduğu siyasal başarıların diplomasi masasında kendilerine sağlamış olduğu avantajlarından olağanca istifade etmiş olmasıdır.

Kaynaklar

- Ağır, A. M. (2015). *Memlûklarda Ticaret*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- , (2008). Sultan Kalavun Devri Memlûk-İlhanlı Münasebetleri II. Humus Savaşı H. 679/M. 1281. *Akademik Bakış*, S: 15, Ekim 2008, s. 1-10.
- Aka, İ. (2013). Timur ve Timurlular. *Orta Asya Türk Tarihi*, ed. Ahmet Kanlıdere, Eskişehir.
- Altan, E. (2002). Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu. *Bellekten*, 245, s. 87-93.
- Ashtor, E. (1956). The Kârimî Merchants. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Cambridge University Press, 1/2, s. 45-56.
- Ayalon, D. (1989). Memlûklarda Kölelik Sistemi. Trc. Samira Kortantamer, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, s. 221-234.
- Barker, H. (2019). *That Most Precious Merchandise: The Mediterranean Trade in Black Sea Slaves, 1260-1500*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, s. 160-161.
- Carr, J. (2016). *The Knights Hospitaller: A Military History of the Knights of St John*, South Yorkshire: Casemate Publishers.
- Cook, (2020). *Chronicles of Qalāwūn and his son al-Ashraf Khalīl*, New York: Routledge.
- Demirkent, I. (1996). Haçlılar. *DİA*, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 525-546.
- Gabrieli, F. (2010). *Arab Historians of the Crusade*, trs. E. J. Costello, Routledge: Tylor&Francis.
- Heyd, W. (2000). *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, T.T.K. Yay., Ankara.
- Holt, P. M. (1995). *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290): Treaties of Baybars and Qalāwūn with Christian Rulers*, Islamic History and Civilization, ed. Ulrich Haarmann, v. 12, New York and Köln: Brill Leiden.
- Howard, D. (2007). Venice and the Mamluks. *Venice and the Islamic World 828-1797*, Paris: Yale University Press, s. 72-89.
- İbn 'Abdü'z-Zâhir, Muhyîd-Dîn. (1961). *Teşrifü'l-Eyyâm ve'l-'Usûr fî Siretü'l-Melikü'l-Mansûr*, nşr. Murad Kâmil, Kahire.
- İbn 'Abdü'z-Zâhir, Muhyîd-Dîn. (1976). *Er-Raodü'z-Zâhir fî Siretü'l-Melikü'z-Zâhir*, nşr. Abdülaziz el-Huvaytir, Riyad 1976.

- Preiss, R. A. (2004). *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalkaşendi, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed. (1919). *Subhü'l-S'ş'a fî Sınaati'l-İnşa*, XIV, Kahire: el-Matbaatü'l-Emiriye.
- Kanat, C. (2001). Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri 1260-1577. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 16, s. 31-46.
- Lockhart, L. (1986). European Contacts With Persia, 1350-1736. *Cambridge History of Iran*, ed. Peter Jackson, Cambridge University Press: New York, s.373-411.
- Makrizi, Par Takieddin Ahmed. (1837). *Histoire des Sultans Mamlouks de l'Égypte*, trs. Étienne Marc Quatremère, Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland.
- Özbek, S., Çıplak, E. (2017). "Memlûkler ve Haçlılar Arasındaki Antlaşmalarda On Yıl Kuralı", *Kerkük Çok Uzak Değil Prof. Dr. Eşref Buharalıya Armağan*, Gece Kitaplığı, Ankara, s. 57-70.
- Sabra, A. (2006). *Poverty and Charity in Medieval Islam Mamluk Egypt 1250-1517*, Cambridge Studies in Islamic Civilisation, Cambridge.
- Sağlam, A. (2017). *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi: İlhanlılar&Memlûklar (1298-1304)*, İstanbul: Çamlıca Kitapevi.
- Skaria, M. K. (1983). *Portuguese trade with India in the Sixteenth Century*. New Delhi Manohar.
- Smith, J. R. (2012). *The Knights Hospitaller in the Levant, c.1070-1309*, New York: Palgrave Macmillan.
- Steward, A. D. (2001). *The Armenian Kingdom and the Mamluks: War and Diplomacy During the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Leiden: Brill.
- Tsugitaka, S. (2006). "Slave Traders and Kârimî Merchants", *Mamluk Studies Review*, X-1, s.141-232.
- Yiğit, İ. (2001). Kalavun. *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları c.XXIV, İstanbul, s. 227-228.

Ek. 1 Kalavun ile Akkâ Krallığı Arasında İmzalanan Anlaşma Metninin Giriş Kısmı ile Ticaret ve Tüccarları İlgilendiren Bir Bölümü

Anlaşmanın Giriş Kısmından Bir Bölüm²²

وهذه نُسخةُ هُدْنَةَ عُقِدَتْ بَيْنَ السُّلْطَانِ الْمَلِكِ الْمَنْصُورِ «قَلَاوُون» الصَّالِحِ
صَاحِبِ الدِّيَارِ الْمِصْرِيَّةِ وَالْبِلَادِ الشَّامِيَّةِ وَوَلَدِهِ الْمَلِكِ الصَّالِحِ «عَلِيٍّ» وَلِيِّ عَهْدِهِ ،
وَبَيْنَ حُكَّامِ الْفَرَنْجِ بَعْكَا وَمَا مَعَهَا مِنْ بِلَادِ سَوَاحِلِ الشَّامِ ، فِي شَهْرِ سَنَةِ ائْتَيْنِ
وِثْمَانِينَ وَسِتْمِائَةَ ، وَهِيَ يَوْمُنَا بِأَيْدِيهِمْ . وَصُورَتُهَا :

Anlaşmanın Ticareti Yasak Olan Eşyalarla Yakalanan Tüccarları
İlgilendiren Bir Maddesi²³

وَعَلَى أَنْ الْمَنْوَعَاتِ الْمَعْرُوفِ مَنَّعَهَا قَدِيمًا تَسْتَقَرُّ عَلَى قَاعِدَةِ الْمَنْعِ مِنَ الْجَهْتَيْنِ
وَمَتَى وَوَجَدَ مَعَ أَحَدٍ مِنْ تِجَّارِ بِلَادِ السُّلْطَانِ وَوَلَدِهِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَغَيْرِهِمْ عِ
أَخْتِلَافِ أَدْيَانِهِمْ وَأَجْنَاسِهِمْ شَيْءٌ مِنَ الْمَنْوَعَاتِ بَعْكَا وَالْبِلَادِ السَّاحِلِيَّةِ الدَّاخِلِ
فِي هَذِهِ الْمُدُنَةِ ، مِثْلَ عَدَّةِ السَّلَاحِ وَغَيْرِهِ ، يُعَادُ عَلَى صَاحِبِهِ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْهُ ، وَيَعَا
إِلَيْهِ ثَمَنُهُ ، وَيُرَدُّ وَلَا يُؤْخَذُ مَالُهُ اسْتِهْلَاكًا ، وَلَا يُؤَدَّى . وَلِلسُّلْطَانِ وَلِوَلَدِهِ أَنْ يَفْتَصِمَا
فِي مَنْ يَخْرُجُ مِنْ بِلَادِهِمَا مِنْ رَعِيَّتَيْهِمَا ، عَلَى اخْتِلَافِ أَدْيَانِهِمْ وَأَجْنَاسِهِمْ ، بِشَيْءٍ مِنَ
الْمَنْوَعَاتِ . وَكَذَلِكَ كَفَيْلُ الْمَمْلُوكَةِ بَعْكَا وَالْمَقْدَمُونَ لَمْ أَنْ يَفْتَصِلُوا فِي رَعِيَّتِهِمُ الَّذِي
يَخْرُجُونَ بِالْمَنْوَعَاتِ مِنْ بِلَادِهِمُ الدَّاخِلَةِ فِي هَذِهِ الْمُدُنَةِ .

²²Kalkaşendi, *Subhü'l-A'ş'a*, XIV, s. 51.

²³Kalkaşendi, *Subhü'l-A'ş'a*, XIV, s. 57.

Batan Bir Geminin Mallarına İlişkin Takip Edilecek Prosedürle İlgili Olan
Ticaret Maddesinden Bir Bölüm²⁴

وعلى أنه إذا أنكسر مَرَكَبٌ من مَرَاكِبِ ثُجَّارِ السُّلْطَانِ وولده التي أنعدت
عليها الهدنة ، ورعيتهما من المسلمين وغيرهم : على اختلاف أجناسهم وأديانهم ،
في ميناء عكا وسواحلها ، والبلاد الساحلية التي أنعدت عليها الهدنة ، كان كل من
فيها آمنا على الأثس والأموال والأشباع والتأجر . فإن وجد أصحاب هذه المراكب
التي تنكسر تسلم مراكبهم وأموالهم [إليهم] . وإن عدوا بموت أو غرق أو غيبة ،
فيحفظ بموجودهم ويسلم لنواب السلطان وولده . وكذلك المراكب المتوجهة
من هذه البلاد الساحلية المنعد عليها الهدنة للفرنج ، يجرى لها مثل ذلك في بلاد

Ek 2. Kalavun'un Küçük Ermenistan ile Yaptığı Anlaşmanın Giriş Kısmı ile Ticaret ve Tüccarları
İlgilendiren Bir Madde

Anlaşmanın Giriş Kısmı²⁵

الصلح مع التكفور صاحب سيس

لما كان مولانا السلطان منازلنا حصن المرقب حضر كندور الديوية ببلد الأرمن ومعه
مشافهة من صاحب سيس ، وأحضر من جهته مقدمة ومكاتبة من التكفور
ومكاتبة من مقدم الديوية ، ومضمونها السؤال في صاحب سيس وطلب العفو عنه وقبول
العذر . وسبب التوسل بمقدم الديوية في حضور رسله إلى الأبواب السلطانية أن رسل
صاحب سيس كانوا كلما حضروا أمسكوا وعوقوا ، ولا يرد له جواب ، فتحييل في الاستعانة .

²⁴ Kalkaşendî, *Subhü'l-A'sa*, XIV, s. 58.

²⁵ İbn 'Abdü'z-Zâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, s. 92.

Ticaret ve Tüccarları İlgilendiren Bir Maddeden Bölüm²⁶

تتردد التجار من الجانبين بأموالهم وبضائعهم ومتاجرهم صادرين وواردين . وليخفروا إلى حدود البلاد ولا يُمنعوا من التردد ولا يؤذوا بسبب من الأسباب / وعلى أن الملك ليفون ابن الملك هيوم يقوم لمولانا السلطان الملك المنصور ولولده وولى عهده السلطان الملك الصالح علاء الدنيا والدين وولده السلطان الملك الأشرف في كل سنة من استقبال تاريخ هذه الهدنة وإلى انقضاء مدتها على حكم القطيعة المستقرة عن نفسه وعن رعيتته // وعن بلاده بما يأتي

Ticaret ve Tüccarları İlgilendiren Diğer Bir Madde²⁷

التجار المسلمين على اختلاف طوائفهم وأجناسهم بأموالهم وبضائعهم ومماليكهم وجوارهم^(٢) وخيلهم وبغالهم ، وإطلاق جميع المسلمين المأسورين المعتقين في قلاعهم وفي بلاده من سائر أجناس الناس على اختلاف / أجناسهم وأنفارهم وتجهيز الجميع إلى الأبواب العالية ولا يعوق منهم أحداً ويجهزهم جميعهم إلى الأبواب العالية ، ومن كان قد مات في اعتقال الملك ليفون من التجار المسلمين فيلتزم الملك ليفون بالقيام بمال التجار الذين ماتوا في اعتقاله لمولانا السلطان الملك المنصور ، وبماليكهم // وجوارهم وبضائعهم ولا يخفى شيئاً من ذلك . ويقوم عن التاجر الذي مات بأسير مثله .

²⁶ İbn ' Abdü' z-Zâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, s. 98.

²⁷ İbn ' Abdü' z-Zâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, s. 99.

Ek-3 Kalavun'un 1281 Yılında Bizans ile Yaptığı Anlaşmanın Giriş Kısmı ile Suğdak'tan Gelip Giden Her İki Taraftan Tüccarların Geçişlerinin Engellenmemesine ve Ödeyecekleri Ücretlere İlişkin Bir Madde

Anlaşmanın Giriş Kısmı²⁸

الطرف الثاني

(فيا يُشَارِكُ فِيهِ مُلُوكُ الْكُفْرِ مُلُوكَ الْإِسْلَامِ فِي كِتَابَةِ نُسخٍ مِنْ دَوَائِبِهِمْ)

إِعْلَمُ أَنَّ الْغَالِبَ فِي الْهَدَنِ الْوَاقِعَةِ بَيْنَ مُلُوكِ الدِّيَارِ الْمِصْرِيَّةِ وَبَيْنَ مُلُوكِ الْكُفْرِ
أَنْ تُكْتَبَ نَسْخَةٌ تَحْتَدُّ بِدِيَوَانِ الْإِنْسَاءِ بِالْدِّيَارِ الْمِصْرِيَّةِ ، وَنُسْخَةٌ تُجَهَّزُ إِلَى الْمَلِكِ
الْمُهَادِنِ . وَرُبَّمَا كُتِبَتْ نَسْخَةٌ مِنْ دِيَوَانِهِ مُفْتَحَةً بِيَمِينِ .

وهذه نسخة هدية وردت من جهة الأشكري ، صاحب القسطنطينية في شهر
رمضان سنة ثمانين وثمانائة ، مؤرخة بتاريخ موافق لأواخر المحرم من السنة
المذكورة ، فُعْرِبَتْ فَكَانَتْ نُسخَتَهَا عَلَى مَا ذَكَرَهُ أَبُو مُكْرَمٍ فِي "نَدْوَاتِهِ" :

²⁸ Kalkaşendî, *Subhî'l-A'sa*, XIV, s. 72.

Ticaret ve Tüccarları İlgilendiren Bir Maddeden Bölüm²⁹

أحدًا آخرًا أيضًا على حربٍ مملكتنا. وأن تكونَ الرُّسلُ المترددونَ عنِ عِزِّ سلطانِه أيضًا مطلقًا [آمنين، لهم] أن يعبرُوا في بلادِ مملكتي بلا مانعٍ ولا عائقٍ، ويتوجهُوا إلى حيثُ يسِيرُون من عِزِّ سلطانِه، وكذلك يعودُون إلى عِزِّ سلطانِه. وأن لا يحصلَ للتُّجَّارِ الواردين من بلادِ عِزِّ سلطانِه [ضرر] من بلادِ مملكتي، لا يحذرونَ من أحدٍ جورًا ولا ظلمًا، بل يكون لهم مباحًا أن يعملوا متاجرهم. ونظيرُ هذا – التُّجَّارُ الواردون إلى بلادِ عِزِّ سلطانِه من أهلِ بلادِ مُلكي، يقومون بالحقِّ الواجبِ على بضائعهم، وليقيمُ كذلك التُّجَّارُ الواردون من بلادِ عِزِّ سلطانِه إلى بلادِ مُلكي بالحقِّ الواجبِ على بضائعهم. وإن حضر من بلادِ سُوداقِ تُجَّارٍ وأرادوا السَّفَرَ إلى بلادِ عِزِّ سلطانِه، فلا ينال هؤلاءُ تعويقًا في بلادِ مُلكي، بل في عبورهم وعودهم يكونون بلا مانعٍ ولا عائقٍ بعد القيام بالحقِّ الواجبِ. وهؤلاءُ التُّجَّارُ الذين من بلادِ عِزِّ سلطانِه والذين من أهلِ سُوداقِ إن حضر صحبتهم ممالكُ وتُّجَّار، فليعودوا بهم إلى بلادِ عِزِّ سلطانِه بلا عائقٍ

²⁹ Kalkaşendî, *Subhî'l-A'sa*, XIV, s. 73.

Ticaret ve Tüccarları İlgilendiren Diğer Bir Madde³⁰

وأما إن كان في بلاد عَزَّ سلطانُه ممالكُ نصارى : رُومٌ وغيرُهم من أجناسِ
النصارى، متمسكون بدينِ النصارى، ويحصلُ لقومِ منهم العتقُ، فليكنْ للذين معهم
عتائقُ مباحٍ ومطلقٍ من عَزَّ سلطانُه، أن يَفِدُوا في البَحْرِ إلى بلادِ مملكتي . وكذلك
إن أراد أحدٌ من أهلِ بلادِ عَزَّ سلطانِه أن يبيعَ مملوكًا نصرانيًا هذه صورته لأحدٍ
من رُسلِ مملكتي، أو لتجارِ وأناسِ بلادِ مملكتي، أن لا يجدَ في هذا تعويقًا، بل
يشتروا المذكورَ وَيَفِدُوا به في البَحْرِ إلى بلادِ مملكتي بلا عائقٍ . وأيضًا إن أراد
هذا السلطانُ العَظِيمُ النَّسِيبُ، أن يُرْسِلَ إلى بلادِ مُلكي بضائعَ متَجَرًا، وأرادتْ
مملكتي أن تُرْسِلَ إلى بلادِ عَزَّ سلطانِه بضائعَ متَجَرًا، فليكنْ هكذا : وهو إن أراد
عَزَّ سلطانُه أن تكونَ بضائعُ متاجره في بلادِ مُلكي مُنْجاةً من القيامِ بكلِّ الحقوقِ،
فلتكنْ أيضًا بضائعُ متاجرِ مملكتي في بلادِ عَزَّ سلطانِه مُنْجاةً مثلَ ذلكِ من كلِّ
الحقوقِ، وإن أراد أن تقومَ متاجرُ مُلكي في بلاده بالحقوقِ الواجبةِ [يَقُومُ] بمثلِ
ذلكِ . وأيضًا أن يُطَلِقَ عَزَّ سلطانِه لِمُلكي أن يُرْسِلَ أناسًا من بلادِ مملكتي إلى بلادِ
عَزَّ سلطانِه، فيشترونَ لِي خِيَلًا جَيَادًا ويحملونها إلى بلادِ مُلكي . وكذلك إن أراد
عَزَّ سلطانِه شيئًا من خيراتِ بلادِ مُلكي، فمملكتي أيضًا تُطَلِقُ لِعَزَّ سلطانِه أن يُرْسِلَ
أناسَهُ لِيشتروه ويحملوه إلى عَزَّ سلطانِه .

Ek-4. Kalavun Devrinde Sur ile Yapılan Anlaşma Metninde Geçen Ticaret ve Tüccarları İlgilendiren Bir Maddeden Bölüm³¹

³⁰ Kalkaşendî, *Subhü'l-A'ş'a*, XIV, s. 74.

³¹ İbn 'Abdü'z-Zâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, s. 107.

ويستقرّ الحال في جميع الأشياء ، كما كانت إلى آخر الأيام الظاهرية ، وعلى أن يكون المباشر لهذه الضياع والمناصبات المذكورة والمستخرج لأموالها وغلالها نواب مولانا السلطان الملك المنصور عزّ نصره باتفاق مع نواب الملكة دام مراريت مالكة صور/بحيث لا تنفرد جهة عن جهة باستخراج درهم ولا غيره ، وعلى أن يستمرّ الشخص بأرض الزهرية في المكان الذي جرت به عادته في الأيام الظاهرية ، وعلى أن تكون هذه البلاد المختصة بمالكة صور آمنة مطمئنة هي ومن فيها من عسكرها وخيالتها ورجالها ورعيّتها وتجارها على أنفسهم // وأموالهم وأولادهم ومواشيهم في حالتي صدورهم وورودهم وسفرهم وإقامتهم إلى

آخر هذه الهدنة ، وعلى أن التجار والسفّار والمترددين من الجهتين يترددون ويبيعون ويشترّون ويوردون ويصدرون آمنين مطمئنين على نفوسهم وأموالهم ، وعلى أنهم لا يحدث عليهم شيء غير ماجرت العوائد / به من الجهتين ، وأن المنوعات مستقرّة حالها في البيع على حالتها ، وعلى أن المراكب من الجهتين المترددة في البحر تكون كل فرقة منها من الفرقتين آمنة من الفرقة الأخرى مطمئنة في البحور والمراسي والدخول والخروج ، تلتزم كل طائفة من الجهتين كفّ الأذية عن الجهة الأخرى ، وعلى أنه // متى انكسر مركب من الجهتين إن كان لمسلم تسلم له إن كان موجوداً ، ولنواب مولانا السلطان إن كان مفقوداً . وإن كان نصرانيّ من بلاد مولانا السلطان - عزّ نصره - فالحكم فيه بحكم المسلم . وإن كان من أهل صور ومن زعيّة الملكة مالكة صور يسلم له المال إن كان موجوداً ، ولديوانها إن كان مفقوداً . وإن مات أحد من الجهتين في الجهة الأخرى ولم يكن له وارث يجري عليه هذا الحكم من الجهتين ولا يُخفى ماله ، وعلى أنه متى قُتل أحد من الجهتين ووجد القاتل فإن كان القاتل مسلماً يحكم فيه نواب مولانا السلطان الملك المنصور - نصره الله - بما تقتضيه سياسة السلطنة الشريفة المطهرة ، // وإن كان نصرانيّاً من أهل صور